

A gazdasági jellegű jogintézmények kodifikációja a francia jogban és hatásuk az európai jogalkotásra

A gazdasági tevékenységet érintő jogszabályok jelentékeny része a mai értelemben vett polgári jogi, illetve kereskedelmi jogi szabályozás körében jelent meg már a feudális abszolutizmus idején is, vagyis amióta a jogági jellegű jogösszegyűjtés, illetve kodifikáció végbement. Vizsgálódásunkat e két jogi területre terjesztjük ki akkor is, ha a jogforrási jelleg miatt e körülhatárolás nem mindig végezhető el.

A társadalomban működő szervezetek és intézmények, valamint a kultúra terén kimunkált gondolati modellek a jogintézményeket illetően, az ancien regime utolsó századában egybehangzóan szolgálták azokat a reformokat, amelyeket a régi struktúrák lebontása mellett új intézmények gyors megfogalmazása jellemez. A társadalmon belül végbement reformfolyamatok, amelyek egy része sikerrel zajlott le, más része megfeneklett – legalább is átmenetileg –, Colbert merkantilista gazdaságpolitikája alapján jelentek meg a nagy francia forradalmat megelőző időben, de joggal állíthatjuk, hogy a merkantilista gazdaságpolitika uralta a forradalom és napoleoni korszak gazdaságpolitikai intézkedéseit is, így a jogi reformokra is ez a gazdaságpolitika hatott leginkább.

Ezek a jogintézmények és jogi gondolkodásban jelentkező reformok nem speciálisan francia termékek voltak. Az európai jogi kultúra közös produktumai, a szónak abban az értelmében, hogy célkitűzésében és módszerében sok hasonlóság mutatkozott, illetve az egyes jogintézmények az egyes jogrendszereken belüli hatásukból mintegy kilépve nemzetközi hatást gyakoroltak. Különösen érvényes ez olyan jogi intézményeket illetően, amelyek már hivatásuknál fogva is az összeműködést, az állami határokon túlmenő intézkedéseket igénylik, mint az a kereskedelmi jog terén már a középkor évszázadaiban kialakult. A nemzetközi együttműködés "internacionális" joga, itt elsősorban a gazdasági élet szükségleteire gondolva, a római jog volt, miként a jogintézmények középkori alakulását vizsgálva láthattuk.

A római jog európai befogadásának jelentőségét emeli ki az európai újabbkori magánjogtörténet közös gyökereit kutató tanulmány.¹ Egyik lényeges meglátása, hogy az egyes szakterületeken a tudósok jogában – azaz a jogtudományban – a mondott időszakban (16–18. évszázad) szakosodás megy végbe. A közjog és büntetőjog területén

¹ Coing, Helmut: Die europäische Privatrechtsgeschichte der neueren Zeit als einheitliches Forschungsgebiet. In: *Ius Commune*. Frankfurt am Main. 1967.

működő intézmények váltak először a tudomány kutatási tárgyaivá. Témánk szempontjából azonban nagyobb jelentőségű, *hogy a kereskedelmi jog önállósul* olyan jogászok működése révén már a 16. évszázadban, mint Stracca, Scaccia. Összefoglaló tudományos feldolgozások születtek a kereskedelmi jog témakörében, s ezek a tudományos feldolgozások a különböző fejlett gazdasággal rendelkező országokban befogadást nyertek. Egyes városjogokban megfogalmazott intézmények is nemzetközi befogadásra találtak, mint pl. a genuai jog, amely Hollandiában vált befogadottá. A 16. századi olasz feldolgozások a kereskedelmi és váltójog terén érdekes módon még Angliában is hatást gyakoroltak, ahol 1629-ben Malynes "Les mercatoria"-ja megjelent és amelyről kimutatható, hogy az olasz jogtudósok feldolgozásain nyugodott. De hogy a kereskedelmi jogra vonatkozó irodalom mennyire internacionálissá vált igen korán, azt mutatja, hogy nem csak az itáliai szerzőket citálták a jogászok az egyes fejlett gazdasági étellel rendelkező országokban, hanem a spanyol, francia, holland és egynémely német mű is nemzetközi érvényre jutott. Így pl. egy spanyol bíró Salgado De Samoza műve a Labyrinthus creditorum (1653) a váltójog terén Németországban is nagy hatást váltott ki és alapvető műnek számított.²

Az államok között az a jogi kölcsönhatás, amely az egyes *jogforrásokhoz fűződött*, ugyancsak fontos jelensége a kereskedelmi és váltójog, illetve pénzügyletek terén érvényesíthető jogintézmények fejlődéstörténetének (így a szűkebb értelemben vett polgári jog, vagy magánjog – a ius civile – intézményeire is gondolhatunk). A francia 1566-os Moulins-i Ordonnance a szerződések bizonyítékairól szóló részében például az angol 1672-ben kiadott Statute of frauds-ra hatott kimutathatóan.

Angliában a 16–17. században a parlament és a Stuart uralkodók közötti viszályból a parlament került ki győztesen és egy új alkotmányjogi periódus, az alkotmányos monarchia időszaka kezdődött. A következő évszázadban Anglia az alkotmányjog fejlődése terén eltérő irányban fejleszti ki jogintézményeit, mint a kontinens, ugyancsak eltérés mutatkozik a kánonjog és a magánjog intézményeinek széles körében is, gondoljunk az anglikán egyházjog kifejlődésére már a Tudor időben, s a hozzá fűződő különleges bírósági eljárásokra. Másrészt azonban 17. században az itáliai és kontinentális kereskedelmi és tengeri kereskedelmi jog Angliában is befogadást nyert, miként az a 18. században Lord Mansfield tevékenységében is kimutatható.³

A felvilágosodás a római jog újabb hatását eredményezte, amennyiben a jogtudomány és jogi praxis létrehozta az "usus modernus"-t, amely a 18. században nyeri el kifejlett formáját az európai tudományos irodalomban. Európa egyes országaiban a római jogi egyesítő hatása után a kodifikáció igénye erősödik meg, s egyes országokban – mint Franciaország – a kodifikáció több hullámban valósul meg. Megállapítható azonban, hogy a *kodifikációs stílusban* is sok hasonlóság mutatkozik az egyes európai országokban. Franciaországban pl. Daguesseau kancellár ordonnancei a 18. század harmincas éveiben nem sokban különböztek a XIV. Lajos uralkodása idején végbement kodifikációhoz képest, vagy a Codex Maximilianeus-hoz (Miksa kódexe) képest, amely Bajorországban született, vagy az ugyancsak ezekben az évtizedekben megkezdett osztrák és porosz jogi kodifikációs termékekhez képest.

² Coing, Helmut: Die europäische Privatrechtsgeschichte der neueren Zeit als einheitliches Forschungsgebiet. In: Ius Commune. Frankfurt am Main. 1967. 18. p.

³ Sutherland, Stuart, L.: The Law merchant in England in the seventeenth and eighteenth centuries, Transactions of the Royal Historical Society. 1934. p. 149. In: Ius Commune i. cikk. 22. p.

A tudományos elméletek terén is sok közös vonás, illetve hasonlóság mutatható ki, amely közös vonások a felvilágosodás kodifikációs termékeit jellemezték. Így az alapelvek között számos, amelyeket a felvilágosodás megfogalmazott, az ún. *természetjogi elvek* fogalmi körébe utalható. A felvilágosodás, mint közös európai eszmerendszer a társadalomról és jogról egy modell értékű fogalomrendszert dolgozott ki, amelyen belül a *szabad és egyenlő emberi közösség* egyik alapvető modellként jelenik meg a rendileg tagolt feudális társadalommal szemben. A felvilágosodás a mondott eszme nevében nemcsak a közjogi intézményekkel szemben lép fel kritikailag, és válik a közjogi fejlődéstörténet meghatározójává (hatalmi ágak megosztása, népszuverenitás követelménye), hanem a magánjogi intézmények kívánatos modelljét is kialakította. A szabadság, a tulajdon, a szerződési szabadság alapintézményeire, mint modellértékű követelményekre gondolhatunk. A felvilágosodás eszmerendszere természetesen jelentősen érintette a feudális viszonyok között recipiált, tehát ahhoz alkalmazkodó római jog rendszerét is, még abban a modernizált formájában is, amelyet a tudomány dolgozott ki, vagyis az usus modernust is.

A jogtörténetben először vita indult az egyes magánjogi intézmények célszerűségéről. A régi jogi formák átadták a helyüket az egyes jogintézmények deduktív kezelésének. Értve ezalatt azt a folyamatot, hogy az egyes intézményeket de lege ferenda előre elképzelt és helyesnek tartott modellekhez mérték. Ez a modellizálás egyszerű, jól érthető, áttekinthető jogi téziseket érthető formában kívánta kialakítani. Közös kodifikációs célkitűzésként fogalmazódott meg a különböző országok jogtudományában a jogi biztonságra való törekvés, védelem a bírói önkénnyel szemben, valamint az a pedagógiai és társadalom nevelésére irányuló gondolat, hogy ti. a törvényeket az egyes polgároknak ismerniök kell. A didaktikusság elsősorban a jogintézmények rendszerezésében nyilvánult meg, ahogyan a felvilágosodás jogi gondolkodói az egyes jogintézményeket megközelítették, erre legjobb példaként a büntetőjog és büntetőeljárásjog intézményeit bíráló, s javítani szándékozó olyan művek szolgálnak, mint Beccaria híres és korának is nagyhatású műve a "Büntett és büntetés". Nem hiányoztak a pedagógiai megnyilatkozások más jogterületekről sem. A civilisztikai intézmények kommentárszerű feldolgozása még az annyira kodifikálatlan jogból, mint az angol jog sem hiányzott. Elég ezúttal Blackstone Commentaries (1765) munkájára utalnunk. Blackstone műve a common law modernizálásának leghatékonyabb eszköze lett egy olyan időszakban, amikor a common law befogadására olyan kontinens nyílt meg, mint az önálló állami létre törekvő Észak-amerikai Egyesült Államok. Amely az angolszász jogterületen szinte a létrejött pillanatában került Blackstone művének behatása alá, az egyre nagyobb létszámmal működő amerikai egyetemeken, ahol a jogász értelmiség nagy számban készült hivatására, Blackstone kommentárja a common law tankönyvévé vált, s ezáltal az amerikai angol jog kútfőjévé is. Németországban pedig a 18. század második felében kialakulnak az előfeltételei a későbbi pandektajog művelésének. A jog ún. "általános része" – kialakulásához otthont mindenekelőtt Christian Wolff és követőinek jogi iskolája nyújtott, amely műhelye lett a hazai jog új szempontú feldolgozásának.

Jellemző a 18. századi európai jogtudományra, elsősorban a kontinens államaiban tapasztalható az a jelenség, hogy megváltozott a tudomány viszonya az addig uralkodó jogforrásokhoz a szokásjogi gyűjteményekhez éppen úgy, mint a római joghoz, amely a kontinens "ius commune" (közös joga) volt. Karakterisztikusan nyilvánult meg ez a jelenség egy olyan ismert francia jogtudós művében, mint Domat, aki a római jog új

szerepét vázolja fel művében "Les lois romaines dans leur ordre naturel" (1697) c. művében. Ebben a szerző a magánjog új rendszerét vázolja fel, a római jogot sajátos módon forrásként és lábjegyzeti szinten kezeli, vagyis az "usus modernus" csak hivatkozási alap és nem jogintézményi meghatározó tényező, tehát háttérbe szorul a joganyag rendezése során.

Közös jellemzője a 18. században az európai jogfejlődésnek, hogy a legislatív folyamatok előtérbe kerülnek és a kodifikációs viták évtizedekre uralják az egyes jogintézményeket. A felvilágosult abszolutizmus felkarolta a kodifikációs törekvéseket. A 18. század közepétől mind Ausztriában, mind pedig Poroszországban, de más német fejedelemségekben is megkezdődtek a kodifikációs munkálatok. E munkálatok eltérő sikerrel jártak, ahogyan azt az Allgemeines Landrecht (1794), illetve az ABGB, az osztrák polgári jogi törvénykönyv (1811) kiadása is mutatja. Itáliában a büntetőjogi kodifikáció volt jelentős. Franciaországban pedig a forradalom vezetett a kodifikációs törekvések felújulásához, s végül a napoleoni kodifikáció legjelentősebb kodifikációs termékének a Code Civil-nek és Code de Commerce-nek a kiadásához. Angliában Bentham szorgos törekvése a kodifikálásra ugyan átmenetileg eredménytelen, de a 19. század végén és a 20. század elején Angliában széleskörű kodifikációs munkálatok kezdődtek.

A 19. században a nemzetállami eszmény általánossá válik, de nem kerül ellentétbe a felvilágosodással, a felvilágosodás kodifikációs céljai tovább élnek, a század folyamán a legtöbb európai államban végbement a kodifikáció.⁴

A közép- és kelet-európai országokban a jogintézmények modernizálása elválaszthatatlan a külső hatásoktól, a gazdasági élet modernizálásának elhalaszthatatlan eszközei. A gazdasági fejlődés magasabb szintjére jutó ártermelő társadalmakban az újrakodifikálás, illetve az eredeti kódexek újabb és újabb novellizálására kerül sor, amelyben már a multinacionális gazdasági intézmények, valamint a pénzforgalom újabb eseményei is közrehatnak, de jellemzővé válnak a polgári fejlődés által előnytelenebb gazdasági pozícióba kerülő kisártermelők, vagy munkavállalók által kezdeményezett, a gazdasági szervezetekben új vonást felmutató és speciális jogi szabályozást igénylő szövetkezetek megjelenése. (Ld. A francia szövetkezeti rendszer kiépülése a múlt század végétől a huszadik század közepéig terjedő időben.)

A 17. és 18. században Franciaországban végrehajtott jogi kodifikáció több hulláma figyelhető meg. Az első megjelenési formája a kodifikációknak a 14. századra nyúlik vissza. Egy-egy reform-ordonnance átfogó szabályozást ad a jog jelentős intézményeiről. Ezekben a reform-ordonnance-okban az uralkodók egy-egy intézmény jogszabályi rendezésén túl, amely adott témakörökre vonatkozott (ld. a királyi jogalkotásról előbbiekben elmondottakat) olyan ordonnance-t adtak ki, amely több jogintézményt érint egy időben. Ezekben a reform-rendeletekben a közjog és magánjog vegyesen jelenik meg. A reform jogalkotás fejlettebb formáját jelentették azok az ordonnance-ok, amelyeket a 17. században adtak ki. Ezek a sokszor terjedelmes jogforrások az éppen esedékessé váló jogi modernizálódást jelentették. A "kodifikáció" történelmi jellemzője, hogy különböző jogágakat érint, egy-egy fejezetbe rendezve a jogintézményeket, de a fejezeteken belül logikai csoportosítás vagy valamely "rendező elv" ritkán tapasztalható. Látható a cél: a királyi bíróságok működésének koordinálása, a

⁴ Coing, Helmut: Die europäische Privatrechtsgeschichte der neueren Zeit als einheitliches Forschungsgebiet. In: Ius Commune. Frankfurt am Main. 1967. 22–28. p.

vitatott jogintézmények rendezése. Mintaként idézhető erre a "reform"-ra az 1629. évi Michel de Marillac kódex, a "Code Michau" (a kancellárról kapott elnevezés), amelynek több mint 400 szakasza megközelítően a következőképpen oszlott meg: 1. art. A parlamentek és a szuverén bíróságok panaszjogáról; 2–38. art. Egyházi ügyek és egyházi bírászkodás; 39–40. art. Idegenek közötti titkos házasság; 41–42. art. Menhelyek adminisztrációja és a koldusokra vonatkozó rendfenntartás; 43–52. art. Egyetemek privilégiumai, a könyvnyomtatás szabályozása; 53–123. art. Bírósági ügyintézés; 123–169. art. Polgári jogi szabályozás: öröklési jogban helyettes állítás, adományozás, öröklés egyéb esetei, átruházás (általában a jog átruházásáról) csődeljárás stb.; 173–343. art. Tilos fegyverhasználat, tilos társulás, nemesi kiváltságok, a tisztségviselők megvesztegetése, vadászati kihágások, katonai rendtartás; 344–429. art. adózás, adóügyi tisztviselők, földesúri adó megváltása, és egyéb rendelkezések; 430–461. art. Tengerügyi hivatal, tengeri flotta, tengeri jog kérdései. – Miként a felsorolásból kitűnik, a Code Michau a témánkhoz tartozó néhány jelentős kérdést érintett. Így az adózás kérdését, az általános jogátruházás kérdését, még közelebről a csődeljárás szabályozását, a tengeri kereskedelmi jog kérdéseit. A reformkódexek a rendek, illetve notables gyűlések követelésére, vagy egy parlamenti deklaráció (főbírósi nyilatkozat, ajánlás) hatására jöttek létre.

XIV. Lajos törvényhozása új típust jelentett a reformkodifikáció terén. Az ún. "Grandes ordonnances" egy-egy teljes jogterület módszertanilag is új szabályozását jelentették. Ez alól csak a Code Noir – vagyis a néger rabszolgák jogi helyzetét rendező kódex – a kivétel, amelynek tartalma jogági szempontból vegyesnek mondható. A nagy ordonnance-ok közül a legkisebb terjedelmű az 1667-ben kiadott "Ordonnance civile touchant la reformation de la justice" (polgári jogi rendelkezés az igazságszolgáltatást illetően). A mindössze 35 szakaszból álló kódex egyesítette az eljárásjog eddig több rendeletben található rendszerét. Fő érdeme ebben volt, vagyis hogy egységesítette a polgári perrendtartást. Az ordonnance már a bevezető soraiban jelzi az újraszabályozás igényét: "Azt akarjuk, hogy a jelen ordonnance-t vegyék figyelembe egész királyságunkban, valamint a nekünk alávetett országrészekben ... legyen lerontva minden ordonnances, coutumes, lois, statutes, reglements, stiles et usages, ... amelyek a jelenleginek ellentmondanak."⁵ Az 1667.évi ord. I. tit.-ban szigorú figyelmeztetés volt megfogalmazva a parlamentek részére, előírva a királyi rendelet által, hogy az attól való eltérés és interpretáció meg van tiltva. A contra legem ítéletek semmissé váltak és a bírák, akik azokat kibocsátották, a felek részére kártérítéssel tartoztak. Az 1670-ben kiadott Ordonnance Criminelle a büntetőjog és büntető eljárás módszeres összefoglalása, amely először tartalmaz 28 szakaszban rögzítetten nemzeti jellegű büntetőeljárás jogot. Nem új jogot vezetett be, hanem egy metodikailag teljesen kidolgozott inquisitorius eljárást, amely a régi ordonnance-ban, különösen pedig az 1539-bes Villiers Cotterets-ben már vázlatosan megjelent. Nem célunk e témakörben a büntetőjogi és büntető eljárásjogi szabály tartalmi elemzése, erősen vitatható, hogy a humanizmus szellemétől nincs-e távolabb, mint bármely előző jogszabály. Az adott korban, a 17. század második felének társadalmilag igen mozgékony időszakában, a kriminalitás drákói visszaszorítását célozta. Nem csoda, hogy a jogászok és publicisták – különösen a felvilágosítás nagy egyéniségei – megsemmisítő kritikában részesítették. Elég ezúttal Montesquieu általánosan ismert álláspontjára utalnunk, arra a kritikára,

⁵ Isambert: Recueil General XVIII. 105.

amellyel a korabeli francia büntetőjogot és eljárást illette, s amely megállapításai hatottak Beccaria már idézett művére. Témánk szempontjából legjelentősebb alkotás a Grandes Ordonnances körében az 1673-ban kiadott Code de Commerce (Code Savary), amelynek szellemi előkészítője Colbert gazdaságpolitikája volt és egyik jelentős forrása Jacques Savary által írott "Parfait negociant" (A tökéletes kereskedő). A törvénykönyv 12 titulusra (fejezetre) és mintegy 120 szakaszra oszlik. A legfontosabb témakörei voltak: a kereskedőkről szóló rendelkezések, a kereskedelmi és bankügyletekről, végül a kereskedelmi bíraskodásról (jurisdiction consulaire) szóló rész. Európa első kereskedelmi kódexeként jellemzi a kortársi irodalom a Code Savaryt. Mint előszava mutatja, a kódex merkantilista szellemű. "Minthogy a kereskedelem a forrása a közjólétnek, évek óta azon vagyunk, hogy azt virágzóvá tegyük királyságunkban. Ez az, ami arra vezet minket, hogy hadsereget létesítsünk felszerelve hajókkal és felhasználjuk hadseregünk erejét tengeren és szárazföldön hogy fenntartsuk a biztonságot. Arra vagyunk kötelezve, hogy fenntartsuk tartósságát megfelelő szabályozással, hogy biztosítsa a szerződő felek között az adott szó szentségét, szemben a csalással és eltávolítsuk az akadályokat a hivatás elől..."⁶

A Code Savary nem sok újat alkotott magában a kereskedelmi jogban, jóllehet a gyakorlati üzletvezetés terén jelentős újítást jelent az üzleti könyvek kötelező vezetéséről szóló rendelkezés. A Code Savary-t számos részében átvevő későbbi jogalkotás, a napoleoni törvényhozás egyik jelentős terméke: a Code de Commerce behatóan és részletezően szabályozza a kereskedelmi bizonylatok, ezen belül a kereskedelmi könyvvitelt, mint amely fontos előfeltétele az ugyancsak részletesen szabályozott kereskedelmi bírósági eljárásnak. A Code Savary megalkotása során a kodifikációt végző szervek érdeme volt, hogy a szokásjogilag áthagyományozott és az ún. reform-ordonnance-ok által csak részben szabályozott jogszabálytömegekből lényeglátó módon válogatta ki és precizizálta a joganyagot. Továbbá az egymásnak ellentmondó coutume jogból a releváns szabályokat nagy gondossággal rendszerezte. Ugyanakkor figyelmet érdemel, hogy a Grandes Ordonnances körében az egyetlen, amely nem tartalmaz az Ordonnance civil által már idézett "Kodifikations-Clausel"-t, vagyis a régi jogot lerontó szakaszt. A szabályozás tárgya, vagyis a kereskedelem internacionális jellege, a szükségszerűen ütköző jogforrások párhuzamos léte, egyaránt indokolják, hogy a régi jogot rontó szakasz elmaradt. A kereskedelmi jog körébe tartozó másik kódex, amely ugyancsak a grand ordonnance-ok körébe tartozik az 1681-ben kiadott Code de la Marine, egy sor zömmel külföldi eredetű és hatályban lévő jogszabálynak összefoglalását jelentette. Colbert fiához intézett levelében így ír erről: "Mindezek idegenek: az uralkodó elhatározta, hogy kiadja a rendeletek gyűjteményét, saját neve alatt, hogy szabályozza a tenger jogát". Colbert megállapítása utal arra, hogy az 1681.évi kódex – amely a napoleoni kodifikáció során a Code de Commerce részévé válik, – egy sor, az idegen jogrendszerekből merített szabályozást tartalmaz. Ezek a szabályok egyes ordonnance-okban, vagy a tengeri szokásjogban már éltek és alkalmazták is őket, nem említve a tengeri kereskedelemben oly fontos helyi jogkönyveket, vagy területi coutume-t. Az Ordonnance de la Marine tehát nem jelentett alapvető reformot, legfeljebb egyes kérdésekben. De az első corpus iuris maris-ként, azaz tengeri kereskedelmi kódexként fogalmazódott meg. A kereskedelmi jog

⁶ *Wilhelm, Walter: Gesetzgebung und Kodifikation in Frankreich im 17. und 18. Jahrhundert. In: Ius Commune. 1967. Frankfurt am Main. 245. p.*

kodifikációját Colbert merkantilista gazdaságpolitikája különösen nagy jelentőségűvé tette. Ha a kodifikációs szempontokat szigorúan alkalmazzuk ezen jogalkotásokra, akkor megállapíthatjuk, hogy az említett kereskedelmi ordonnance-okat csak akkor lehet kodifikációnak tekinteni, ha a fogalomba tartozónak véljük a jog szabályozásának azt a célját, hogy egységbe foglalják az érvényes jogot azzal a céllal, hogy a jogot áttekinthetőbbé tegyék, s a maradandó jogintézményeket kiemeljék a számos alkalmazásra kerülő jogszabály közül. A kodifikációnak ez a formája egy állandó és folyamatos kodifikációs eljárást feltételez, ami jellemezte is e korszakot és amely töretlenné tette az átmenetet az ancien regime jogalkotásaitól a forradalmi, illetve napoleoni jogalkotásokig.⁷

Az 1673-as Code Savary, – az ordonnance de commerce – megalkotásában elsősorban a szakmai közönség – vagyis a kereskedők maguk vettek részt. E jogszabály tervezetét megküldték a szakmai közösségeknek és a királyság kereskedelmi tőzsdéinek. Megküldték továbbá a Conseil de justice-nak, vagyis a királyi udvarban működő központi igazgatási szervek közül a magánjogi jogalkotásban és az igazságszolgáltatás kérdéseiben illetékes szervnek. Ugyanakkor a parlament bírónak, minthogy nem volt speciális kompetenciájuk, nem küldték meg. A jogalkotásnak ez a módja, hasonlóan a XII. Lajos korában lezajló coutume összegyűjtését szolgáló tevékenységhez mutatja, hogy az uralkodó konzultált ugyan a szakértőkkel, de a jogszabály kiadásának kérdésében a döntő szót magának tartotta fenn. A XIV. Lajos korában lezajló polgári jogi jellegű kodifikáció nem zárta le, inkább megnyitotta a francia jogintézmények egységesítésének és precizírozásának folyamatát a magánjog és kereskedelmi jog terén egyaránt.

XV. Lajos kancellárja Dageuesseau visszatért a magánjogi törvényhozás egyes tárgyaira. Nem véletlen, hogy a coutume jog és a római jog által leginkább vitatott és legkevésbé összegyűjtött magánjogi intézmények voltak az újabb kodifikációs tevékenység témái. A joganyagnak legsürgősebb egységesítése az igazságszolgáltatás számára a parlamentek és specialisták bevonásával a gazdasági életet érintő, de nem meghatározó polgári jogi területen történt. Így 1731-ben az adományozásról, 1735-ben a végrendeletről és 1747-ben az örökösök helyettesítéséről születtek újabb jogi szabályozások. Miként az előzőekből láthattuk, ezek az intézmények már az 1629-es szabályozásnak is tárgyai voltak, vagyis a jogegység elérése éppen ezekben az intézményekben igen nehezen ment végbe. Ezek a szövegek tartalmukat tekintve a látszat ellenére sem sértették a coutume jogot, csak orvoslást adnak a bíróságok eltérő értelmezéseivel szemben. Beletartoznak abba a gondolati körbe, amely mint az igazságszolgáltatás reformja és jobbítása terén az uralkodó feladatának tekintették az igazságszolgáltatás rendjének fenntartását. Az említett ordonnance-ok stílusa világos, érthető, fogalomalkotása tiszta. Számos szabályát ezeknek az ordonnance-oknak a napoleoni polgári jogi kodifikáció is felhasználta.⁸ Éppen az örökösödési jogot szabályozó ordonnance-ok jól mutatják, hogy az érvényes jog megváltoztatása, hogy ti. a droit écrit és droit coutume-ban kimutatható eltéréseket felszámolnia, nem volt célja a jogalkotásnak. Vagyis Dagesseau ordonnance-ai a jog egységesítése helyett az igazságszolgáltatás egységesítését szolgálták, vagyis az említett ordonnance-okat a szó

⁷ Wilhelm, Walter: Gesetzgebung und Kodifikation in Frankreich im 17. und 18. Jahrhundert. In: *Ius Commune*. 1967. Frankfurt am Main. 247–248. p.

⁸ Olivier-Martin Fr.: *Histoire du droit française*. 354–355. p.

modern értelmében kodifikációnak nem tekinthetjük. Közelebb jutunk az igazsághoz, ha úgy véljük, hogy a francia jogalkotás a 18. század közepéig nem a joganyag újraelakításában, hanem megjavításában és egyáltalán megállapításában volt érdekelt.⁹

A kodifikáció felfogásában a 18. század közepén változás állt be a felvilágosodás gondolatköréhez tartozó gondolkodók körében is. A jogági kodifikáció igénye és tagadása egyaránt jelen volt a francia tudományos irodalomban ebben az időben. Condorcet igényelte és a későbbiekben a kodifikációban tevékenyen részt vállalt, míg Montesquieu a coutume jog barátja maradt. A vita a forradalomba torkollott. A cahiers irodalmak kiemelt témakörévé vált a kodifikáció igénye szinte minden jogágot érintően. A viták keresztüzébe mégis elsősorban a polgári jogi kodifikáció került. A polgári jog létező állapotának megsemmisítő kritikája nemcsak a jogászok részéről, hanem a felvilágosodás politikai személyiségei részéről is általánossá vált, s így Linguet találó megjegyzése szerint meglehetősen általánossá vált az a nézet, hogy "van kánonjogunk, nagyrészt hatalom nélküli törvényhozókra alapítva, több mint gyanús iratokra, dekretalisokra, amelyek hamisként vannak elismerve, van római jogunk a birodalom déli részén, régi formákba gyűjtve, telve ütközésekkel a szabályok hézagaival; amelyek sem erkölcsünknek, sem kormányzatunknak nem felelnek meg. Van francia jogunk, egy bizarr gyűjteménye a nevetséges és ellentmondásos rendelkezéseknek, amelyek fennmaradtak egy olyan helyzet szabályozásaként, amelyet a történelem emléktárgyként megőrzött."¹⁰

Az új kodifikáció alapelveit Servan fogalmazza meg legtömörebben: "Legkevésbé részrehajló, számszerint a legkevésbé és legrövidebb, a legtisztábban érthető és általában végrehajtható, ahogyan csak lehet, íme a közszabadság alapja." Még Montesquieu is – aki a kodifikációnak nem volt olyan elkötelezett híve, mint a kor másik gondolkodója, Voltaire – fő művében, a Törvények szellemében írja: "... a jog ne legyen elvont, érthető legyen az átlag-ember számára, ne a logika műve legyen elsősorban, hanem egy családapa ésszerűségé."¹¹

Condorcet megfogalmazása szerint az új jog alapuljon az ésszerűségen, emberségen és természetjogon.

A cahiers irodalomban a Cahiers Generaux, vagyis az egyes rendek véleményét összegző panaszfüzetek, adnak információt a polgári jogi kodifikáció társadalmi igényéről. Általános követelményként jelenik meg a fennálló jogállapottal való elégedetlenség miatt az alapvető reformok igénye, mely általános mindhárom rendnél. Így Páris harmadik rendjének panaszfüzetében¹² olvashatjuk: "... a törvények tárgya, hogy biztosítsa a szabadságot és a tulajdont. Végrehajtása emberséges és igazságos, világos és általános legyen. Feleljen meg az erkölcsnek és a nemzeti természetnek; hogy egyenlően segítse a citoyen minden társadalmi osztályból és minden rendből." A bizonytalan és ellentmondásos joggal szemben bizonyos fajta jogi katekizmus

⁹ A XV.Lajos korában lezajló kodifikáció értékelésében nincs egységes álláspont a francia jogtörténeti irodalomban. Míg Olivier-Martin a kodifikáció egy alacsonyabb szintjéről, a jogszabály összegyűjtéséről szól, addig *Esmain: Cours elementaire d'histoire de droit francaises* p. 745, – kodifikációról van szó.

¹⁰ Reflexions sur quelques points de nos lois. Genf. 1781. p.195.

¹¹ "Les lois se doivent point etre subtiles; elles sont faites pour des gens de mediocre entendement: elles ne sont point art de logique, mais la raison d'un pere de famille." II. Livre, XXIX. Chap. XVI.

¹² Cahiers du Tiers état de la ville de Paris. Paris. 1789. p.50. In: *Wilhelm, Walter: Ius Commune*. 1967. Frankfurt am Main. 261. p.

létesítésének általános igénye fogalmazódott meg, ami szinte már humorosan leegyszerűsített kodifikációs fordulatokhoz vezet a jakobinus diktatúra idején.

A panaszfüzetekben legáltalánosabban megjelent követelmények: az esküdtbíróóság bevezetésének igénye a polgári ügyekre is, ami mutatja az ancien regime bírói apparátusával szembeni bizalmatlanságot éppenúgy, mint a korban általánossá váló szinte angolomán szemléletet. Általános követelmény továbbá a panaszfüzetekben a feudális jogviszonyok felszámolása, a szabad tulajdon megeremtése is.

A forradalom idején számos jogszabály született az alapvető polgári jogi intézményeket illetően, s ezek közül számos olyan is akadt, amely közvetlenül vagy közvetve érintette a gazdasági életre vonatkozó jogi szabályozást is. A nemzetgyűlés egyes törvényekkel előkészítette a jövőbeni Code Civil-t és Code de Commerce-t. Elsősorban a gazdasági élet régi szervezeti formáinak megszüntetéséről rendelkező jogszabályok nagy jelentőségűek, ahogyan azt az előzőekben a gazdasági szervezet fejlődéstörténetének vizsgálata alkalmával láthattuk. De jelentős a nemesség privilégiumainak felszámolása, abban az értelemben is, hogy a nemesi születés nem volt akadály a többé az ipar és kereskedelem üzésének. A személyi állapot rendezése, a házasság polgári jellegének és felbonthatóságának rendezése ugyancsak hatással volt a vagyonszövetség, a javak jogi sorsának alakulásában. A férfiak és nők egyenlő családjogi státusza az öröklési jogra, a férfiak örökösödési privilégiumainak felszámolása által ugyancsak hatott, s a javak forgalmában a női leszármazottak is nagyobb mértékben részesülhettek. A végrendelezési szabadság korlátozása, ami különösen a jakobinus diktatúra idején vált nagymértékűvé, a forradalmi fiatalság jogi helyzetét kívánta kedvezőbbé tenni, a konzervatív atyák végrendelezésének hátrányaitól kívánta megóvni őket. A föld szabad tulajdona, a feudális kötöttségek teljes megszüntetése az ingatlan birtok fölött, a vagyoni viszonyokban ugyancsak változást hozott. Az iparüzés és a munkavállalás szabadsága (a szolgálatra való lekötés tilalma által) az ipari kapitalizmus megerősödésének kedvezett.

Az eljárásjogi reformok következtében már a forradalom első éveiben megszűntek a kiváltságos bíróságok és a büntető, polgári és kereskedelmi bíróságok rendszere kiépült.

Az a tervezet, amelyet Cambaceres 1793-ban a Konventben előterjesztett, mindössze 719 szakaszban (három könyvben a személyekről, a dolgokról és a kötelekről) követte a tradicionális formát a *polgári jogi kodifikáció* terén. Alapelveit tekintve megszabta a következő évtizedek tulajdonjogi kodifikációjának alapjait, mindenekelőtt azonban a kötelmi és kereskedelmi jog alapjait jelentő szerződési szabadság alapelvét, amelyet a törvénytervezet az *általános rendelkezések körében* szabályozott: "... ezek a jogok állanak: a szerződési képességből, hogy szerezzen, elidegenítsen és rendelkezék javai fölött minden olyan intézkedéssel, amelyre a jog felhatalmazást ad."¹³

A forradalmi jogalkotás megeremtette a napoleoni kodifikáció alapintézményeit: a szerződési jog alapjává egy egységes szerződési fogalmat tett – ezzel a kereskedelmi kodifikáció számára is lényeges alapelvet teremtett, mintegy kijelölve a speciális szerződési fajták számára az eltérés, elhatárolódás lehetőségét. Vagyis a kereskedelmi

¹³ I.könyv. I.cím. 2.szakasz: "Ces droit sont la faculté de contracter, d'acquérir, d'aliéner, et de disposer de ses biens par tous les actes que la loi autorise". In: *Wilhelm, Walter*: i.cikk. Jus Commune. 267. p.

kodifikációt már a forradalmi jogalkotás tehermentesítette a forgalom biztonsága szempontjából fontos általános szabályozás feladatától.

Az öröklési jog terén a végrendekezés nélküli öröklés alapelveinél a coutume jog intézményeire hagyatkozott és azt általános szabállyá tette a törvényes öröklés szabályozása során. Megjegyzendő, hogy ez is tovább élt a Code Civil szakaszaiban. A családi jogban a római jogi alapintézményeket teszi a hazai jog alapjává, természetesen a házassági vagyoni jogra, s elsősorban a nők külön vagyonára gondolva.

Az a forrás, amelyből a forradalom kodifikációja merített, tárgyunk kapcsán a leglényegesebb elemét emelve ki annak, a római kötelmi jog, amely Franciaországban mint általános jog érvényben volt évszázadok óta a coutume jog összegyűjtése, kommentárjai, valamint a jogtudomány hatásának köszönhetően, ahogyan azt az előzőekben már láthattuk.

Cambaceres első tervezetéből (1793) nem lett törvény. A második tervezetét, amelyet már thermidor idején 1794. szeptember 9-én nyújtott be a thermidori konventhez, majd az az újabb tervezet, amelyet 1796-ban terjesztett elő, mind hozzájárult a forradalom kodifikációs ideológiájának megteremtéséhez. Ennek alap gondolata az volt, hogy olyan törvénykönyvet kell teremteni, amely mint egy jogi katekizmus mindenki, számára érthető, s összhangban van a polgári jogi esküdtbíróóság ideáljával is. Ezáltal a jogalkotást és jogalkalmazást egyaránt "társadalmi ellenőrzés" alatt tartja.

A napoleoni kodifikáció, a Code Civil és a Code de Commerce már szakít a forradalom leegyszerűsítő és patetikus jogi gondolkodásával és mind a polgári jog, mind pedig a kereskedelmi jog kodifikációja során bőven merített az ancien regime kodifikált és kodifikálatlan jogából. Mindkét kódex hosszú előkészítő munka után, a kor legkiválóbb jogászaival közreműködésével, akiket a konzul, illetve a császár az államtanácsba meghívott, Napoleon császársága alatt vált egységes kodifikációs termékké. A Code Civil egységes szerkezetét 1804-ben nyerte el, míg a Code de Commerce 1807-ben látott napvilágot, mint egységes szerkezetbe foglalt törvénykönyv. A Code de Commerce-t nemcsak a polgári jogi törvénykönyv, de a polgári eljárásjogi törvénykönyv is megelőzte. Ez utóbbi 1806-ban jelent meg. Mindkét törvénykönyv számos utalásra ad lehetőséget, amelyet a kereskedelmi törvénykönyv ki is használt, különösen a polgári joggal rokon intézményeinek megfogalmazása alkalmával, illetve a kereskedelmi bíraskodás szabályozása alkalmával.

A Code de Commerce, amely 1807. szeptember 15-én a törvényhozás által elfogadott törvénnyé vált, a megelőzőekben éppenúgy élvezte a kereskedelem akkori szervezetének támogató jóváhagyását, mint 1673-ban megalkotott elődje. Az 1802-ben újraélesztett kereskedelmi kamarák hozzájárulásukat adták a törvénytervezet legfontosabb pontjaihoz. A forradalom és napoleoni korszak történetével foglalkozó nagy jelentőségű jogtörténeti munka szerzője J. Godechot szerint "a kódex kevéssé eredeti mű. Rendelkezéseinek legnagyobb részében a Colbert-i ordonnance-ok: az 1673. évi kereskedelmi és 1681. évi tengeri kódex szabályait foglalja magában."¹⁴

A Code de Commerce négy könyvből és 648 szakaszból állt. Terjedelmét tekintve tehát nem tartozik a nagyformátumú jogalkotásokhoz. Szerkezeti beosztása

¹⁴ "Ce code est une oeuvre peu originale. Il reproduit, dans la plupart de ses dispositions, les ordonnances de Colbert, édit de 1673 et ordonnance de marine de 1681." *Godechot*, Jacques: Les institutions de la France sous la révolution et l'empire. Presses de France. Paris. 1968. 677. p.

mutatja a tudományos kódexszerkesztés alapvető követelményeit. A fogalmak csoportosítása, az általánostól a különös felé haladva épül ki, az általános fogalmak után az egyes kereskedelmi ügyletfajták – vagyis a speciális jogalkotás tárgyai – következnek. Az egyes ügyletfajták körében, amelyek a kereskedelmi jog speciális tárgyai, különösen nagy jelentőségűek, s egyes jogrendszerekben külön törvényhozás tárgyát is képezhetik: a váltójog és a tengeri kereskedelem joga, a kódexen belül is külön fejezetben van elhelyezve. Ez megfelel a kódex történelmi előzményeinek is, hogy tí. az 1673. évi Code Savary nem tartalmazza a tengeri kereskedelem szabályozását, az külön kodifikáció tárgya: az említett 1681-ben megjelent Code de la Marine-ban.

Az 1807-es kódexben a csődeljárás, illetve a kereskedelmi bíraskodásról szóló részek ugyancsak külön fejezetben vannak. Terjedelmüknél fogva – különösen a csődeljárásról mondható ez el – a jogbiztonságra való törekvést szolgálták.

Az első könyv első címe a *kereskedő fogalmát* határozza meg, míg a második cikk a kereskedelmi könyvekről és a könyvek hitelesítéséről rendelkezik, jól mutatva, hogy a kereskedelmi tevékenységet a hitelességet biztosító eljárás (könyvek vezetése) kíséri. A könyvek bírósági bemutatása és hitelesítése külön garancia a kereskedelmi ügyletek jogszerű bonyolítására. Mindkét szakasz egyben azt is mutatja, hogy a törvényalkotó a kereskedőt a *tevékenysége* és nem valamely csoporthoz, szervezethez való tartozás alapján határozza meg. Az első szakasz szerint: "Kereskedők azok, akik kereskedelmi tevékenységet folytatnak és ezt hivatásszerűen űzik."¹⁵

A második és harmadik szakasz a 18. életévét betöltött kiskorúnak a polgári törvénykönyvben körülírt, emancipációval elérhető teljes cselekvőképességhez köti a kereskedelmi jogi jogképességet. A Code Civil 388. szakasza a nagykorúságot a betöltött 21. életévhez fűzi. Az életkori ok miatt (vagyis a kiskorúság) miatti csökkent cselekvőképesség pótlása különböző módon történhet, amelyet a polgári törvénykönyv számos szakasza rendez (476–487. szakaszok). A kereskedelmi tevékenység vállalásához az atya, annak távollétében vagy halála esetén az anya, míg mindkettő hiánya esetén a francia magánjogból jól ismert családi tanács adhatja meg a felhatalmazást. Szükséges továbbá, hogy a kiskorú lakhelye szerinti kereskedelmi bíróság előtt a tevékenység vállalását becikkelyezzék, a felhatalmazást biztosító okiratot bemutassák és nyilvántartásba vegyék. Figyelemre méltó a törvénykönyv első könyvének negyedik szakasza, amely a férjzett nő kereskedelmi tevékenységét a férj hozzájárulásához köti. Az ötödik szakasz a közkereskedő nőt a férj felhatalmazása nélkül is felelőssé teszi vagyonjogilag a tevékenységéért, és e felelősséget a vagyonszösség vagyontárgyaira is kiterjeszti. Jól érzékelhető, hogy a törvénykönyv elsősorban a kereskedelem biztonságát, az abban részt vevők követeléseinek teljesítését tartja szem előtt. Ez a szakasz egyben meghatározza, hogy csak a férjtől "elkülönített" kereskedéssel rendelkező nő minősül közkereskedőnek, míg a férj üzletében egyébként kereskedelmi tevékenységet ellátó nő nem. A törvénykönyv első könyve hetedik szakaszának rendelkezése a polgári jogi szabályozás elsődlegességét jól mutatja, amikor a nő hozományát csak a polgári jog által meghatározott esetekben és formában idegenítheti el és terhelheti meg jelzáloggal.

A kereskedelmi könyvvitel részletes szabályozását, amelyet az első könyv második címében, a nyolcadiktól a tizenhetedik szakaszig rögzítettek, a kereskedelmi

¹⁵ "Sont commercans ceux qui exercent des actes de commerce et en font leur profession habituelle." Les Cinq Codes. Code de Commerce. Ed. Johann Cramer. Koblenz. é.n.

ügyletekkel kapcsolatos bírósági eljárás szempontjából tarthatjuk különös jelentőségűnek. A jogszabály a kereskedelmi tevékenység körében lezajló bevételek és kiadások napi könyvelésére kötelezi a kereskedőt. Az évenként kötelező leltár, s végül az, hogy a könyvelést és leltárt a kereskedelmi bíróság bírója vagy a polgármester ellenjegyzzi – a kereskedelmi tevékenység felülvizsgálatának lehetőségét biztosítja. A kereskedelmi könyveket a kereskedő tíz évig köteles megőrizni. A törvénykönyv első könyv tizenkettedik szakasza kinyilvánítja, hogy a könyveknek a kereskedők között keletkezett jogvitákban bizonyíték szerep jut: "A szabályszerűen vezetett könyveket a bíró a kereskedők közötti jogviták alkalmával bizonyítékként alkalmazhatja."¹⁶

A társasági formákat a kereskedelmi törvénykönyv a tizennyolcadiktól az ötvenedik szakaszig szabályozza. A társasági szerződés polgári jogi, kereskedelmi jogi szabályok által, illetve a felek közötti szerződések által szabályozott. A jog háromféle társasági formát ismer a tizenkilencedik szakasz szerint: a társas céget, a betéti társaságot és a részvénytársaságot. A társas cég (20. szakasz) az a formáció, amelyet két vagy több személy létesít azzal a céllal, hogy egy társaságban üzzenek kereskedést. Ebben csak *névszerinti* részvétel lehetséges. Akik társultak, a köteleességek viselésében is szolidárisak. A törvény huszonharmadik szakasza a betéti társaság körülírásakor kiemeli, hogy a társaságot létesítők *meghatározott tőkével* vesznek részt a közös név alatt vezetett vállalkozásban. A társultak közül egy vagy több szolidáris és felelős harmadik személyek felé. A huszonhatodik szakasz a társasági tagok felelősségével kapcsolatban azt rögzíti, hogy az a bevitt tőke elvesztéséig terjed. A betéti társaságban résztvevők csak a többiek felhatalmazásával vezethetik az üzletet. A részvénytársaság nem áll egyetlen társ neve alatt sem, hanem a harmincadik szakaszban rendeltéknek megfelelően a vállalkozás tárgya által határozzák meg ("elle est qualifiée par la designation de l'objet de son entreprise").

A törvény harmincharmadik szakasza a tagok felelősségét ugyancsak a bevitt tőkéig terjedően állapítja meg. A harmincnegyedik szakasz szerint a részvénytársaság tőkéjét részvényekre, illetve a részvények részét képező egységekre kell osztani, amely részeknek ugyanazon értéket kell képviselniük. (Le capital de la société anonyme se divise en actions et meme en coupons d'action d'une valeur égale.) A részvények tulajdonjogát a társasági könyvbe való bejegyzés alapján lehet megállapítani. Az engedményezés a könyvbe való beírás által és a engedményt tévő aláírásával vagy a teljeskörű meghatalmazottja által aláírt nyilatkozattal történik. A törvény harminchetedik szakasza az állam kormányzatának engedélyezéséhez, illetve jóváhagyásához köti a részvénytársaság létesítését. Az engedélyezést a közigazgatási rendeletek formájában adják meg. A negyvenötödik szakasz előírja, hogy az engedéllyel egy időben a társaságot alapító oklevelet is közzé kell tenni. A törvény 42., 43. és 44. szakaszai formai kellékeket rögzítenek, amelyek a társaság alapítására, felosztatására vagy változtatások érvényességéhez szükségesek. Így a kerületileg illetékes kereskedelmi bírósághoz – mely a cég székháza szerinti kerület – az okiratot be kell nyújtani, a céget lajstromba vétetni és három hónapig a fogadóteremben a bíróság épületében kifüggeszteni. Ha a társaságnak több kerületben van székháza, ezt az eljárást minden kerületi bíróságon meg kell ismételni.

¹⁶ "Les livres de commerce régulièrement tenus, peuvent être admis par le juge pour faire preuve entre commercans pour faits de commerce." Les Cinq Codes. Code de Commerce. 2.

A törvény az ötvenegyedikől a hatvanegyedik szakaszáig terjedő része a társaságok tagjai közötti vitákra döntőbíróági eljárást rendel, s ezt az eljárást szabályozza. E szabályok közül az ötvenötödik szakaszban foglaltak érdemelnek figyelmet. E szerint ha egy vagy több társasági tag vonakodik attól, hogy elvállalja a döntőbíró szerepét, a döntőbírákat a kereskedelmi bíróság hivatalból is kinevezheti. Végül említésre méltó a hatvanegyedik szakasz, mely a társaság megszűnése vagy feloszlása után öt évig fenntartja a kereset benyújtásának jogát ellene.

A kódex hetvenegyedik szakaszától a kilencvenedik szakaszig terjedően, tehát mintegy húsz szakaszban a tőzsdeügyletekről van szó. A kódex ezen része speciális rendelkezéseket tartalmaz, mind a váltóügynökök, mind pedig az árutőzsdei alkuszok jogállásáról rendelkezik.

A bizományról, mint a kereskedelmi forgalom sajátos és speciális jogügyleti formájáról, és a bizományosról a törvénykönyv kilencvenegyedik százszázötödik szakaszaiban részletezően rendelkezik. A kilencvenegyedik szakasz a bizományos fogalmát határozza meg: "A bizományos az a személy, aki saját nevében vagy egy társaság neve alatt megbízója számlájára tevékenykedik" ("Le commissionaire est celui qui agit en son propre nom, ou sous un nom social pour le compte d'un commettant."). A polgári jogi megbízott kötelezségeit és jogait a Code Civil III. könyv. XIII. titulusa határozza meg (du mandat), amely szerint (1984. szakasz): "A megbízás, vagy a teljhatalmú megbízás oly szerződés, amelyben valaki egy másikat meghatalmaz, hogy számára – a meghatalmazást adónak és az ő nevében tegyen valamit, a szerződés akkor jön létre, ha a felhatalmazást átveszik" ("Le mandat ou procuration est un acte par lequel une personne donne á une autre le pouvoir de faire quelque chose pour le mandat et en son nom."). A Code de Commerce-ban körülírt bizományos *a saját nevében jár el*, vagy *egy kereskedelmi cég neve alatt* jogait és kötelezségeit nem sorolja fel a Code de Commerce, hanem utal a Code Civil által meghatározott szakaszokban foglalt jogokra és kötelezségekre (1984–2010 szakaszokra). A különbségtétel ugyanakkor világos, a bizományos egy a saját neve alatt tevékenykedő személy.

A Code de Commerce által szabályozott jogintézmények körében a váltójog a legrészletesebben szabályozott jogterület (a 110–189. szakaszok) tehát megközelítően hetven szakasz foglalkozik e fontos jogintézménnyel. A váltótulajdonos jogai és kötelezségei részletes szabályozásán kívül a teljesítés, a hiányos teljesítés a váltó lejártához fűzött következmények stb. részletes szabályozást nyernek.

Teljesen különállónak mondható része a Code de Commerce-nak a második könyv által szabályozott *tengeri kereskedelmi jog* (190–436. szakaszokban). A jelzett szakaszokban részletesen szabályozza a jogalkotó a hajóra magára, a hajó rakományára, a hajó személyzetére és tulajdonosára vonatkozó különleges rendelkezéseket.

A tengeri hajó és más közlekedési eszköz ingóknak minősül és biztosítékul szolgálhat az eladó adósságaiért olyan sorrendben, ahogyan azt a törvény a privilégizált helyzetű hitelezőkről szóló részben felsorolja. A törvény százkilencvenegyedik szakasza hosszú listát közöl azon károkokról, illetve adósokról, amelyekre maga a hajó szolgál biztosítékul. Mindenekelőtt azok a bírósági költségek, amelyek a hajó eladásakor és az adósok közötti felosztás alkalmával merültek fel, majd hosszú sorban a hajó kikötői költségek szerepelnek. Kiemelt helyen, a tizenegy privilégizált hitelező körében a hetedik helyen, a hajó kapitányának és személyzetének bére szerepel. A hajó lefoglalásának és eladásának jogi formáit a százkilencvennyolcadiktól a

kettőszáztizenötödik szakaszok rendezik, felsorolva a bírósági végrehajtó által felveendő jegyzőkönyv kellékeit is.

A *hajó személyzetéről*, különösen pedig a kapitány jogállásának szabályozásáról részletes intézkedést találunk (224–249. szakaszok). A jogi eljárások szempontjából különösen jelentős, hogy a kapitány kimutatást vezet, amelyet a kereskedelmi bíróság, ahol pedig az nincs, a polgármester hitelesít. Ez a kimutatás tartalmazza: az utazás alatt kiadott parancsokat, a hajóra vonatkozó bevételeket és kiadásokat és általában mindent, ami a kapitány szolgálatára tartozik. Továbbá mindent, amely valamely számadáshoz vagy követeléshez szükséges lehet.

A kapitánynak ugyancsak a jogi eljárások szempontjából fontos kötelezettsége, hogy hajóját a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelő előírások szerint és formában átvizsgálta indulás előtt. Erről vizsgálati jegyzőkönyvet vesznek fel és a kereskedelmi bíróság irodájában letétbe helyezik, a kapitány pedig erről kivonatot kap. A kapitánynak a hajó fedélzetén kell a fontos iratokat tartania. Így: a hajó tulajdonára vonatkozó, illetve a hajó vizitációját igazoló iratokat, a hajó személyzetéről és felszereléséről szóló papírokat, vámpapírokat, a kezességről szóló papírokat. A tengeri hajózással kapcsolatos jogi eljárások szempontjából kiemelkedő jelentőségű a törvénykönyv 242–243. szakaszaiban foglalt rendelkezés. Ezek szerint az útvjáról hazatérő, megérkező kapitány huszonnégy óra leforgása alatt az általa vezetett feljegyzéseket átvizsgálhatja, a hajó útvjáról jelentést tesz. A jelentés kiterjed: az utazás helyéről és időpontjáról az útvonalról, amelyen a hajó haladt, a veszélyekről, amelyeknek ki volt téve, a rendzavarásokról, amelyek a hajón történtek, valamint minden jelentősebb tényről, amely az utazást jellemezte. A beszámolási kötelezettséget a kereskedelmi bíróság elnöke számára a jegyzői irodában kell tenni. Azokon a helyeken, ahol nincs kereskedelmi bíróság, a kerületi békebíró előtt történik a beszámolás, de a békebírónak kötelessége a beszámolót haladéktalanul megküldeni a legközelebbi kereskedelmi bíróság elnökének, mindkét esetben a jegyzőségen letétbe helyezik a beszámoló jelentést. Ha a kapitány külhoni kikötőben köt ki, beszámolóját a konzulnak teszi meg.

A törvénykönyv 252. szakasza részletezően szól a matrózoknak fizetendő zsoldról. A következő szakaszok ugyancsak a matrózoknak fizetendő juttatásokat rendezi a tengeri út során bekövetkező események kapcsán (megsebesülés, betegség, halál stb.).

Az árufuvarozási szerződésről ugyancsak számos szabály rendelkezik, ugyanígy a hajókölcsönzési szerződésről. A hajóbiztosítási szerződésről és annak formai kellékeiről rendelkező szabályt ugyancsak rögzíti a kódex. A tengeri kereskedelmi kódexnek a laikus számára is legérdekesebb rendelkezései a hajókárokokkal, illetve a hajóút során elszenvedett balesetekkel kapcsolatosak. A 410–429 szakaszok a tengeri kereskedelmi jog egyik legrégebbi intézményét, a "kidobást" és annak következményeit szabályozza.¹⁷ Vihar, ellenséges támadás esetén vagy más szükséghelyzetben ugyanis a kapitány elrendelheti, hogy tárgyakat – legyenek azok a hajó felszereléséhez tartozók, vagy áruk – a menekülés érdekében a vízbe dobjanak. A 411. szakasz a vízbedobásra ítélt dolgok dobási sorrendjéről szól. A kárviselés szempontjából legjelentősebb a 424. szakasz, amely arról rendelkezik, hogy ha a hajó a kidobás folytán megmenthető volt, a kidobott dolgok értéke a mentési költségekhez számolható.

¹⁷ Du jet et de la contribution (410–434). Les Cinq Codes. Code de Commerce. 43–60. p.

A Code de Commerce harmadik könyve a csődről és vagyoni bukásról rendelkezik a 437–614. szakaszaiban. A törvénykönyv a csőd beálltát ahhoz az eseményhez fűzi, ha valamely kereskedő kifizetéseit beszünteti. A súlyosan eladósodott vagy csalást elkövető kereskedő vagyonbukottnak tekinthető. A törvénykönyv 439. szakasza különbséget tesz az egyszerű vagyonbukott és a csaló vagyonbukott között, az előbbi ügyében vétségi bíróság, míg utóbbi esetében a büntetteket tárgyaló bíróság jár el. A kifizetések beszüntetését követő harmadik napon a kereskedelmi bíróság jegyzője számára nyilatkozatot kell leadni. Amennyiben társaságról van szó, a csődöt bejelentő nyilatkozatának a társaság tagjainak nevét és lakcímét is be kell jelentenie.

A csődeljárás megnyitását a kereskedelmi bíróság jelenti be, ugyanakkor meghatározzák azt a napot, amikor az árukészletet zár alá veszik. A csődeljárás akkor veszi kezdetét, ha a lényeges adatok: a fizetés beszüntetésének napja, a csőd bejelentése megtörtént. A 442. szakasz értelmében a vagyonbukott személy a csődeljárás napjától egész vagyonának igazgatásától meg van fosztva. Vagyonát zár alá veszik, azaz a békebíró ténylegesen lepecsételi a raktárt, kasszát, könyveket stb. A békebíró a pecsét ráhelyezéséről szóló jegyzőkönyvet a kereskedelmi bíróságon átadja. A kereskedelmi bíróság ezután megnyitja a csődeljárást, azaz a bíróság egyik tagját csődmegbízottnak kinevezi és a csőd jellegétől függően még egy vagy több ügyvivőt is, akik a megbízott elnökletével a törvényes eljárást lefolytatják. A törvénykönyv 455. szakasza szerint a kereskedelmi bíróság elrendeli a csődbukott személynek az adósok börtönébe szállítását és őrzését. A 458. szakasz a kinevezett csődmegbízottak feladatává teszi, hogy mérleget készítsen és a hitelezőket összehívja, valamint az adósokat, hogy gondoskodjanak az ügyvivők által az üzlet átmeneti vezetéséről a jogtanácsos kinevezéséig. Az átmeneti üzletvezetés legfeljebb 14 napig tarthat, amelyet a bíróság legfeljebb egyszer még 14 napra meghosszabbíthat. A megbízottakat az a bíróság menti fel, amely megbízta őket. A békebíró nyitja fel a lepecsételt üzleti berendezéseket. A megbízottak számla ellenében pénzt vehetnek fel, levelezést folytathatnak és jogosultak kiárúsítani a romlandó árut, a többi árut csak bírósági engedély alapján árusíthatják. Minden általuk átvett pénzt két lakattal lezárt ládikóba kell elhelyezni.

A kirendelt jogtanácsosok (syndics) feladatai közé tartozik a leltárkészítés, a követelések verifikálása (valódiságának megállapítása) majd a hitelezők összegyűjtése, akiknek követeléseit ugyancsak verifikálják. A hitelezők megegyezését részletesen szabályozzák. A csődeljárásban a jelzáloghitelező különleges helyzetét (vagyis az ingatlanvagyoni jogi sorsát) külön szabályozzák. Külön fejezet szól a vagyonbukott feleségének vagyoni jogairól is (544–557).

A vagyonbukott rehabilitációját annak a kereskedelmi bíróságnak fellebbezési bíróságán kell kezdeményezni és lefolytatni, amely a lakhelye szerinti kerületben van. A rehabilitációt opponálhatják a ki nem elégített adósok, illetve a királyi ügyész hivatalból, ha az ügy alapja csődeljárási csalás, tolvajlás vagy egyéb bűncselekmény volt. Az egyszerű vagyonbukottat rehabilitálják. Amíg a rehabilitáció nem történik meg, a vagyonbukott kereskedő a börzén nem jelenhet meg.

A Code de Commerce negyedik könyve (615–648. szakaszok) a kereskedelmi bíróság szervezetét és eljárását szabályozza. A kereskedelmi bíróságok számát, valamint azt, hogy kereskedelmük mértéke miatt mely városokban legyen bíróság, a közigazgatási szervek határozzák meg. A kereskedelmi és polgári jogi bíróság székhelye többnyire, de nem feltétlenül esik egybe. Lesz olyan kerület, ahol egyetlen polgári peres bíróság, míg több kereskedelmi bíróság működik.

A kereskedelmi bíróságok szervezeti felépítését a törvénykönyv 617. szakasza rendezi. E szerint minden kereskedelmi bíróság áll: elnökből, bírákból és helyettesítő bírákból. A bírók száma nem lehet kevesebb mint kettő és nem lehet több mint nyolc, az elnököket nem beszámítva. A helyettes bírák számát a szolgálat igénye szerint határozza meg a kormányzat. A kereskedelmi bíróság tagjait a közgyűlés választja listáról, amelyet a kereskedők notabilitása alkot, azaz a legidősebb igazságáról, rendszeretéről és kiegyensúlyozott lelkületéről ismert házfőnökök közül alkotnak. Ezt a listát a kerület összes kereskedője közül a prefektus készíti el és a belügyminiszter erősíti meg.

A listán szereplők száma a 15 ezernél nagyobb lélekszámot nem meghaladó lélekszámú városokban legalább 25 fő, míg más városokban ezer fő lakosságszám után egy-egy főt lehet a listára helyezni, akik közül a választást végrehajtják. A törvénykönyv 620. szakasza szerint minden kereskedő megválasztható bírónak vagy bíróhelyettesnek, ha legalább 30 éves és 5 éve tisztességgel kereskedik. Az elnöknek legalább 40 évesnek kell lennie és csak a bíróságot viseltek közül kerülhet ki. A bíróság mellett fontos tisztviselőként dolgozik a jegyző és végrehajtó, akiket a kormányzat nevez ki és a fizetésüket, szabadságolásukat és kötelezettségeiket a kormány határozza meg. A törvény 630. szakasza szerint a kereskedelmi bíróságokat az igazságügyminiszter felügyeli. A kereskedelmi bíróság hatásköre (631. szakasz szerint) személyi és tárgyi értelemben meghatározott, amennyiben kiterjed olyan jogvitákra, amelyeknek kereskedők és bankárok közötti kötelezettségek és megegyezések a tárgyai, másodszor minden olyan személyre, akiknek jogvitája kereskedelmi ügylet. A 632. szakasz felsorolja a tipikusan kereskedelmi ügyletnek: élelmiszerek vétele, hogy azt természetben vagy átdolgozva továbbadják, minden manufaktúra vállalkozás, szállítmányozási és megbízási vállalkozás, bank-, váltó- és alkuszi ügyletek, minden bankügylet általában, minden kereskedelmi kapcsolat a kereskedők és vállalkozók között, minden pénzváltással, átváltással foglalkozó ügylet. A 633. szakasz a kereskedelmi ügylet fogalmát tovább bővíti: minden építkezési vállalkozás, hajók adás-vétele és bérbeadása belföldi és külföldi utazáshoz, a hajózási felszerelések, s hajóval való szállítmányozás tengeri kiküldetések lebonyolítása. A hajózással kapcsolatos kérdések közé tartozik és ezért a kereskedelmi jog illetékességi köre terjed ki rájuk: a hajózási személyzet megbízása és a bérezésből származó jogviták, továbbá a tengerész személyzetnek a tengeri utazás körében teljesített szolgálatából származó jogviták.

A törvénykönyv 635. szakasza a kereskedelmi könyvek, mérlegek hitelességével kapcsolatos. A követelések elismerésével keletkező jogügyletek ugyancsak a kereskedelmi bíróság kompetenciájába tartoznak, ugyanígy a Polgári Perrendtartásról szóló törvény 901. szakaszának hatáskörébe utalt kérdések. Ezek a szakaszok (898–906) a vagyonátengedésről szóló rendelkezések körében arról rendelkeznek, hogy a vagyonbukott a vagyonáról történő lemondást (vagyonátengedést) nemcsak a teljhatalmu megbízott (procureur) személyén keresztül, hanem a közvetlenül illetékes kereskedelmi bíróság meghallgatásán keresztül (a l'audience du tribunal de commerce) is megteheti, s ha ilyen bíróság nincs, akkor a községházán egy ülési napon a közgyűlés előtt ismétlik meg a nyilatkozatot. Az adós nyilatkozata ilyen esetben a bírósági végrehajtó által felvett jegyzőkönyvbe lett foglalva, amelyet a polgármester aláírt. Az idézett polgári eljárásjogi szabály, amely a vagyonátengedést, mint az adósság kiegyenlítés lehetőségét ilyen behatóan szabályozta, láthatóan az üzleti élet által igényelt gyors ügyintézés követelményeinek kívánt eleget tenni.

A kereskedelmi bíróság hatásköréről szóló rendelkezések között a mindennapi élet szempontjából különösen jelentős a 639. szakasz, amely szerint a kereskedelmi bíróság utolsó (végleges) fokon ítéel 1. minden olyan ügyben, amelynek az értékhatára az 1.000 frankot nem haladja meg, 2. minden olyan peres ügyben, melyben az illetékesek kijelentik, hogy az ítéletet definitívnek (jogot megállapítóknak) tekintik és nem kívánnak fellebbezni (definitivement et sans appel).

A törvénykönyv 640. szakasza a polgári peres bíróság bíróját is felhatalmazza a kereskedelmi ügyekben való ítéelkezésre, ha a kerületben nincs kereskedelmi bíróság. Az ítéelkezés és ítéel illy esetekben is a kereskedelmi bírászkodásra vonatkozó szabályok szerint történik.

A kereskedelmi bírósági eljárást a Code de Commerce a polgári eljárási kódex II.könyvének huszonötödik címe szerint rendezi. Az idézett eljárási kódex 414. szakasza szerint¹⁸ a kereskedelmi bíróság előtti eljárás ügyész jelenléte nélkül történik. A 418. szakasz ugyancsak a polgári eljárásjogi kódexben a tengeri kereskedelmi ügyekből fakadó jogvitákat illetően a felek távolléte miatt hozott ítéeltekről, és azok joghatásáról rendelkezik. (Közelebbről arról van szó, hogy a tengeri kereskedelmi tevékenység jellegéből folyóan az átlagos polgári perekkel szemben gyakran kerül sor a távolléetben történő elmarasztalásra. Emiatt az elmarasztaló ítéeltekkel szembeni különleges jogorvoslatok körében az új eljárás kezdeményezésére gyakrabban kerülhet sor.) A Code de Procedure Civile 439–442. szakaszai ugyancsak a kereskedelmi bírósági eljárás sajátos intézményeiről rendelkeznek. E rendelkezések azonban olyan részleteket rendeznek a polgári eljárásjog területén (pl. ideiglenes végrehajthatóság kérdése), amelyek ugyan a hajdani gyakorlatban igen lényegesek voltak, a jogtörténeti vizsgálódás számára azonban csak akkor bírnak jelentőséggel, ha a jogtörténeti feldolgozás eljárásjogi részletező feldolgozást tűz ki célul.

A Code de Commerce nemzetközi hatása mind a saját körében, mind pedig a 19. század második felében bekövetkezett kodifikációkra igen nagy. Míg első esetben a kódex közvetlen hatásáról szólhatunk, addig a közép- és kelet-európai államokban a 19. század második felében bekövetkező kodifikációkban ez a hatás többnyire közvetett, azaz a más országok jogrendszerének közvetlen hatása alatt állván, a Code de Commerce ezen közvetlen hatást gyakorló kódexen, illetve jogintézményein keresztül hatott, mint a magyar kodifikáció története is mutatja. Mégis jelentőséggel bír annak legalább vázlatos kimutatása, hogy a francia kódex mely kodifikációs munkálatokra volt a legnagyobb hatással, mert az európai jogi kultúra gyökerei gyakran egymásra kölcsönösen ható jogintézményekhez és joggyűjteményekhez, kódexekhez nyúlnak vissza nemcsak a feudalizmus évszázadaiban, hanem a polgári korszakban is.

Ami a francia kodifikáció közvetlen hatását illeti, a kódexek kiadását követő évtizedekben a nemzetközi politikai események: a napoleoni háboruk, illetve azok idején majd követően létrejött nemzetközi organizációk működése nagymértékben járult hozzá a napoleoni kódexek hatásához.

A holland jogalkotás jó példája a francia kodifikáció befogadásának. Hollandiában, illetve Németalföldön a Code de Civil 1809 májusában lépett hatályba, míg a Code de Commerce 1811 januárjában. Hollandia függetlenségének helyreállítása után saját polgári jogi és kereskedelmi jogi kódexeket alkotott. Utóbbi 1826-ban fogadták el, de a polgári törvénykönyvvel együtt léptették hatályba 1831-ben, majd a

¹⁸ Les Cinq Codes. Code de Procedure Civile. 45. p.

belga tartomány felkelése miatt némi átdolgozás után végül 1838 októberében lépett hatályba. Az általános kötelmi jogi rész, úgy, miként előbb a francia jog hatálya idején volt, hatályban maradt. A kereskedelmi törvénykönyv ugyancsak összhangot mutat azzal a szabályozással, amelyet a Code de Commerce tartalmazott. Mégis adódtak különbségek, így elsősorban a kereskedelmi társaságokra és a megbízási szerződésre vonatkozó jogi rendezés körében. Így pl. a francia Code de Commerce-nek előbb már tárgyalt bizományosról szóló definíciója (91. Le commissionaire est celui qui agit en son propre nom, ou sous un nom social pour le compte d'un commettant), nem arra helyezi a súlyt, hogy a bizományos kereskedő vagy sem, a holland kereskedelmi törvénykönyv viszont arra helyezi a súlyt, hogy *a bizományos kereskedő*. Azaz az iparszerűen üzött bizományos tevékenységet előfeltételként fogalmazza meg.¹⁹

Az *első német* kereskedelmi törvénykönyv-tervezet a Württemberg-királyság 1839-es törvénykönyve. Jóllehet nem lépett hatályba, a kereskedelmi, de általában a gazdasági folyamatokra nagy hatással volt. A törvénykönyv bevezetéséből és három könyvből állt ("A kereskedők rendje", "Kereskedelmi ügyletek", "Kereskedelmi ügyekben való eljárás"). A első könyv a kereskedők rendjét és a kereskedelem szervezeti formáit tárgyalja négy címben. A címek: 1. A kereskedők és a kereskedelmi tevékenység, 2. A kereskedők általános kötelezettségei, így a belajstromozás és a kereskedelmi könyvek vezetése. A 3. címben a kereskedelemben alkalmazott segédszemélyzetről, azok jogállásáról rendelkezik, vagyis a kereskedelmi alkalmazottakról, alkuszokról. Ugyanezen címben a szállítmányozókról, a 4. cím a kereskedelem különleges formáit rendezi (megbízás, szállítmányozás, *társasági jog*).

Az első címben kereskedőként az a személy definiálódik, aki saját számlájára (elszámolására) üzött kereskedelmi tevékenységet, míg a törvénykönyv későbbi rendelkezése (9. szakasz) olyan kereskedelemről és iparról beszél, amely iparüzési adót kell, hogy fizessen. A 19. század végétől figyelemmel kísérhető jelenség, hogy az iparüzést és más vállalkozást jogi értelemben a kereskedelmi vállalkozás szerint, vagy ahhoz hasonlóan ítélik meg, a kereskedelmi és egyéb gazdasági tevékenység funkcionális hasonlóságaiból indulva ki. Vagyis a "kereskedő" fogalma kiterjed a gazdasági jelenségek más szférájában tevékenykedőkre is. Mittermaiers szavaival lehet e folyamatot jól jellemezni: "Míg hosszú idővel előbb a kereskedelem a tulajdonképpeni kereskedők szűk körén belül bonyolódott ... mert annak idején a nem kereskedők az árut, amelyre szükségük volt a kereskedőktől, akik közvetlen közelükben laktak, szerezték be és az őstermelők a termékeiket a közellakó kereskedőknek adták el, ez az állapot most lényegesen megváltozott ... Az őstermelők egyre inkább kapcsolatban kerülnek a tőlük távoli vevőkkel, a földbirtokos Rajna-Pfalzban dohányját Bajor- vagy Szászországba küldi anélkül, hogy egy kereskedőt mint közvetítő személyt igényelne. Az iparüző, mint pl. a sörfőzdés Pfalzban az árpát közvetlenül Bajorországból hozatja, a kézműves maga, mint pl. az asztalos vagy bádogos kereskedést folytat idegen áruval, melyet messziről hozat."²⁰

A württembergi kódex-tervezet szerkesztője, V. Hofacker a tervezet 2. cím 14. szakaszában azon fáradozott, hogy az ipart, amely nem a kereskedelem körében történik, a kereskedelemre vonatkozó jogi helyzetbe hozza, vagyis tágítsa a kereskedő fogalmát a

¹⁹ Raisch, Peter: Die Abgrenzung des Handelsrechts vom Bürgerlichen Recht als Kodifikationsproblem in 19. Jahrhundert. Stuttgart. 1962. 69. p.

²⁰ Raisch, Peter: I.m. 74–75. p.

vállalkozó felé. Így elsőként a német jogalkotásban a nagyobb vállalkozókat vonta a kereskedelmi jog hatálya alá, amikor a 17. szakaszban előírta, hogy csak az 1000 gulden értéket meghaladó ipari tőke vállalkozása vonható a kereskedelmi jogi szabályozás alá. (Nyilvánvaló volt az elképzelés gazdasági háttere, a kisvolumenű, a mindennapi szerény igényeket kielégítő kisipari termelést nem akarta különleges helyzetbe hozni.) Továbbá követelmény volt a kereskedők jegyzékébe való felvétel által keletkezett a jog és kötelezettség körülírása, amely jogi szabályozásban V. Hofacker már nem a francia példát, hanem a spanyol szabályozás modelljét követte.

Az a gondolat, hogy a kereskedőket a nem kereskedőktől a jogi szabályozás terén formailag is elhatárolják, később a német irodalomban újra és újra felmerült és számos külföldi törvényhozásban megvalósult.

A württembergi kódex-tervezetben, annak negyedik címében a megbízásról (Kommission), szállításról (Spedition) és a kereskedelmi társaságokról (Handelsgesellschaften) szereplő szabályozás – összevetve a porosz tervvel, majd az egységes Németország törvénykönyvével, s még a későbbi, a polgári törvénykönyv megjelenése után átdolgozott kereskedelmi törvénykönyvvel – olyan szabályozás, mint amely a Code de Commerce-ben különleges jogként (Sonderrecht) a polgári jogi rendelkezések általános intézményeivel szemben eltérést mutató rendelkezések általános intézményeivel szemben eltérést mutató rendelkezésként foglaltak írásba. A Code de Commerce hatása a württembergi kódex-tervezetre az egyes speciális kereskedelmi ügyletek, mint a váltók, a kereskedelmi bizonylatok stb. biztosítási ügyletek, szállítmányozás, pénzügyletek stb. terén mutatható ki.²¹ Továbbá az élelmiszer vásár kivételével évi és egyéb vásárookra való fuvarozás terén stb. fogalmi meghatározásaival a Code de Commerce rendelkezéseit vették alapul, de jelentősen takarékosabb formában adományozva a kereskedelmi ügylet titulust az egyes, az áruk forgalmával kapcsolatos ügyleteknek, mint tette azt a Code de Commerce. A törvényjavaslat indokolásában olvasható: "Man war ... bedeutend sparsamer mit der Verleihung der Eigenschaft einer Handelssache als der Code de Commerce." (Sokkal takarékosabbak voltunk a kereskedelmi ügylet tulajdonságainak kikölcsozésével, mint a Code de Commerce.) Ahogyan a továbbiakban a kereskedelmi társaságok fogalmát megvilágítja, az egyes vállalkozási típusokat kívánták a Code de Commerce alapján tipizálni. Ugyanakkor szemben a Code de Commerce 632. szakaszának rendelkezéseivel V. Hofacker a viszonteladásra való vásárlást egy nem kereskedő részéről, nem ismeri el kereskedelmi ügyletnek. Csak olyan esetben veszi fel a kereskedelmi ügylet jellegét az ilyen ügylet, ha több nem kereskedő fog össze annak véghezviteléhez.²² Látható az elhatárolásra való törekvés.

Jóllehet a württembergi kódex-tervezet nagy mértékben a Code de Commerce szabályozásával összhangban van, nem felejtendő el, hogy egészen más állami és jogintézményi háttere van mint a Code de Commerce-nek. A Code de Commerce csatlakozik egyönállóan megfogalmazott, nagyon részletező, a kor polgári jogi kultúráját felhasználó, nagy gondossággal kiművelt kódexhez: a Code Civil-hez. Ugyanilyen jogintézményi háttér sem a württembergi, se a későbbi német kódexeknek nem áll rendelkezésre, kivéve a porosz törvénykönyvet (1857), amely az Allgemeines Landrecht (1794) korában igen kimunkált és a kereskedelmi jogi részében is gondos

²¹ Raisch, Peter: I.m. 76–77. p.

²² Raisch, Peter: I.m. 79. p.

megfogalmazásokat tartalmazó kódex volt, amelynek számos jogintézményét megfogalmazásában alapként kezelhette a porosz, majd később a német kereskedelmi jogalkotás.

KATALIN N. SZEGVÁRI

HANDELSRECHTLICHE KODIFIKATION IM FRANZÖSISCHEN RECHT UND IHRE EINFLÜSSE IN EUROPA

(Zusammenfassung)

Im 19.Jh. hat Goldschmidt den Satz aufgestellt, das Bedürfnis nach einem besonderen Handelsrecht hänge der Verkehrsfreundlichkeit des jeweiligen Zivilrechts ab. Für diese Auffassung sei das Handelsrecht die "Pioniertruppe" (Wieacker) des bürgerlichen Rechts. Das Handelsrecht ist so der Entsehungsort neuer Rechtssätze, die nur kurze Zeit an diesem Ort verbleiben, um sodann in das bürgerliche Recht abzuwandern. Rechtssätze des Handelsrechts haben in einem Jahrhundert abwechselnd einmal die Farben des Handelsrecht und einmal die des bürgerlichen Rechts getragen. Dies gilt etwa für das Recht, als Schadenersatz auch den entgangenen Gewinn ersetzt zu verlangen.

Das Vorbild des Code de Commerce war der Code Savary (1763), der auch die wichtigsten Normen des Wechselrecht enthalten hat. Dem Kaufmannsbegriff des Code de Commerce liegt der Leitgedanke des Unternehmens zugrunde. Der Code de Commerce wurde wegen seiner Gesetztechnik wegweisend für alle späteren Handelsrechtskodifikationen. Um Mitte des 19.Jh-s galt er meist nur wenig modifiziert in Zahlreichen Staaten Europas.

Der erste deutsche Entwurf eines Handelsgesetzbuchs ist "der Entwurf für das Königreich Württemberg von 1839."

Der Einflussreichste der deutschen Kodifikationsentwürfe ist der Entwurf eines Handelsgesetzbuchs für die Preussischen Staaten von 1857. Aus diesem erwuchs das Allgemeine Deutsche Handelsgesetzbuch (ADHGB).